

Artikel: Alleen de titel was ouderwets. Over het radioprogramma *Moeders Wil is Wet* en de emancipatie van Nederlandse huisvrouwen tussen 1950 en 1975

Auteur: Kirsten van Kempen

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 40.2, pp. 88-101.

© 2018 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Abstract: This article describes the different ways in which radio show “*Moeders Wil is Wet*” and its presenter Mia Smelt could have functioned as cultural intermediaries between their audience and the Dutch society during the 1950’s, 1960’s and 1970’s. These decades are marked by depillarization and second-wave feminism, which caused events that mostly took place outside the isolating homes of the audience of *Moeders Wil is Wet*. Smelt and her team used their radio show, which was specifically focused on housewives, to inform their audience about different topics of the inside and outside of their private sphere. Through radio, the programme was able to create a bridge between their audience and the public sphere, but also between the individuals within their audience.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

ALLEEN DE TITEL WAS OUDERWETS

Over het radioprogramma *Moeders Wil is Wet* en de
emancipatie van Nederlandse huisvrouwen tussen 1950
en 1975

Kirsten van Kempen

‘In het nu volgende programma zijn de huisvrouwen van Nederland weer baas in etherland. Een programma voor u, samengesteld door u, vandaag onder de titel “Moeders Wil is Wet”.’ Zo luidden de openingszinnen van het radioprogramma *Moeders Wil is Wet* en zo zal het tussen 1949 en 1974 in menig Nederlands huishouden hebben geklonken. Met haar verzoekplatenprogramma wist presentatrice Mia Smelt haar luisterpubliek, dat grotendeels bestond uit huisvrouwen, vijftientwintig jaar lang te boeien. Gedurende die jaren vonden ingrijpende ontwikkelingen plaats en gingen thema’s als ontzuiling en emancipatie in Nederland de boventoon voeren. In dit artikel wordt uiteengezet hoe *Moeders Wil is Wet* een culturele tussenschakel was tussen deze maatschappelijke ontwikkelingen en een luisterpubliek dat vooral uit huisvrouwen bestond.

Radiopresentatrice Mia Smelt begon in 1946 bij de Katholieke Radio Omroep (KRO). Aanvankelijk maakte ze reportages, maar in 1949 vroeg de KRO haar voor *Moeders Wil is Wet*. Ondanks het feit dat ze ongehuwd was en geen kinderen had, werd het haar ‘min of meer opgedrongen’, omdat een vrouwenprogramma nu eenmaal door een vrouw gepresenteerd moest worden.¹ In 1999 is Smelt als eerste vrouw in Nederland benoemd tot ridder in de Orde van de Heilige Paus Sylvester. Zij kreeg deze onderscheiding voor ‘De manier waarop zij in de naoorlogse jaren in de eerste plaats katholieke moeders en/of huisvrouwen gestimuleerd en bemoedigd heeft in het proces van zelfontwikkeling en educatie.’² Het programma beperkte zich echter niet tot katholieke vrouwen. Latere interviews met Smelt en het feit dat op het hoogtepunt twee miljoen mensen naar haar programma luisterden doen vermoeden dat de invloed van *Moeders Wil is Wet* groter was dan de onderscheiding doet lijken.³ Dit geldt zeker voor de jaren zeventig, waarin Smelt bijvoorbeeld de pil en abortus besprak - omstreden onderwerpen die niet op officiële kerkelijke goedkeuring konden rekenen.⁴ In dit artikel wordt de vermeende invloed van *Moeders Wil is Wet* op Nederlandse vrouwen tussen 1950 en 1975 onderzocht met als doel deze te concretiseren en uit te breiden. Daarnaast draagt dit onderzoek bij aan het debat over continuïteit en verandering in de jaren vijftig en zestig, specifiek gezien vanuit het perspectief van vrouwen en media.

Lange tijd zagen historici een breuk in de jaren zestig ten opzichte van de jaren vijftig. In 1997 poogden enkele Nederlandse historici het beeld van de jaren vijftig als conservatieve tegenhanger van latere decennia te herzien. Hans Righart en Piet de Rooy schrijven dat de jaren vijftig doortrokken waren van spanningen tussen traditie en vernieuwing die de basis vormden voor veranderingen in de jaren zestig en zeventig.⁵ Met deze continuïteitstheorie als uitgangspunt vormen de ontwikkelingen rondom ontzuiling en vrouwenemancipatie vanaf 1950 tot halverwege de jaren zeventig de historische context van dit artikel. Dit concept van de 'lange jaren vijftig' is ook van toepassing op Nederlandse huisvrouwen. Zo schrijft Anneke Ribberink dat conservatievere vrouwen in de jaren vijftig op de hoogte waren van vernieuwingen in de publieke sfeer en hier zelfs aan bijdroegen.⁶ Dit is een breuk met de opvatting dat juist feminisme uit de linkse, liberale hoek kwam. Tjitske Akkerman voegt hieraan toe dat de Tweede Feministische Golf een voorgeschiedenis gehad heeft in de jaren vijftig. Ze ziet in dat decennium een belangrijke omslag in het denken over seksualiteit, geboorteregeling en het gezinsleven in Nederland.⁷ Annelies van Heijst en Marjet Derks beschrijven deze ontwikkeling ook in hun biografie over de katholieke feministisch theologe Catharina Halkes, die al in de jaren vijftig dergelijke zaken begon te agenderen.⁸ Kwesties die tot de privésfeer behoorden, kwamen in de openbaarheid en de vraag is of het medium radio hieraan heeft bijgedragen.

Kristin Skoog stelt dat radio in naoorlogs Groot-Brittannië een publiek medium was met een belangrijke rol in het dagelijks leven van huisvrouwen.⁹ Kate Lacey beaamt dit door te stellen dat radio de afstand tussen de publieke- en privésfeer overbrugde. Een radiotoestel was goedkoop en vrouwen konden tijdens het luisteren hun huishoudelijke taken uitvoeren. Dit beeld van radio als schakel tussen publiek en privé doet denken aan de theorie van Michel Vovelle over 'culturele tussenpersonen en -schakels'. Hiermee worden personen, objecten en vormen bedoeld die relaties leggen tussen culturen, tussen culturele niveaus in staan of cultuuroverdracht voor hun rekening nemen.¹⁰

Zowel Skoog als Lacey richt zich in haar onderzoek op Britse radio en het programma *Woman's Hour* in het bijzonder. Dit programma vertoont parallellen met *Moeders Wil is Wet*: beide waren populaire ochtendprogramma's voor huisvrouwen en werden verzorgd door de publieke omroep. In de komende paragrafen zal het idee van een dergelijk programma als schakel tussen luisterpubliek en publieke sfeer worden toegepast op *Moeders Wil is Wet*. Hierbij wordt door middel van voorbeelden gefocust op drie thema's: samenleving, vrouwenemancipatie en luisterpubliek. Op basis van bronnen uit het KRO-archief is geprobeerd een zo volledig mogelijk beeld van het programma te schetsen. Dit betreft

voornamelijk interne nota's, scripts van rubrieken en brieven van luisteraars.

CONTINUÏTEIT VAN VROUWENEMANCIPATIE

De Nederlandse maatschappij veranderde sterk gedurende de decennia waarin *Moeders Wil is Wet* te horen was. In 1949 was Nederland verzuild en dit werkte door in alle lagen van de maatschappij. Binnen de vier zuilen vond sterke sociale controle plaats en overheerste een waardenpatroon waarin gezin, orde en gezag, arbeidszin, spaarzaamheid en beheersing centraal stonden.¹¹ De verzuiling was echter nooit volledig en altijd onderhevig aan spanning tussen traditie en moderniteit.¹² In de jaren zestig werd dit duidelijker toen de zuilen langzaam afbrokkelden.¹³ Individuele zelfontplooiing begon voor velen belangrijker te worden dan de noodzaak om bij een zuil te horen. Het ontstaan van de consumptiemaatschappij en het toenemen van de welvaart boden mensen meer individuele keuzemogelijkheden en gaven de secularisatie een extra impuls. Handhaving van het eerdergenoemde waardenpatroon werd minder streng, waardoor mensen ruimte kregen om zelf te bepalen hoe zij zich gedroegen. Nieuwe thema's, waaronder vrouwenemancipatie, kwamen ter discussie.¹⁴

Het nieuwe normbesef gaf ruimte aan de Tweede Feministische Golf, waarin vrouwen opkwamen voor gelijke behandeling van vrouwen en mannen, het recht op een eigen vrouwelijke seksuele identiteit en zeggenschap over het lichaam. De Man-Vrouw-Maatschappij en Dolle Mina maakten deel uit van deze beweging en staan tot op heden symbool voor feminisme in Nederland.¹⁵ Een keerzijde van deze bekendheid is dat het doet lijken alsof de Tweede Feministische Golf in de jaren zestig uit de lucht kwam vallen.¹⁶ De studentes van Dolle Mina zetten zich vanuit een links-liberaal ideaal af tegen de patriarchale en confessionele dominantie waar vrouwen in de jaren vijftig volgens hen onder hadden geleden.¹⁷ Een kleine groep vrouwen schilderde daarmee een veel grotere groep huisvrouwen af als slavinnen en marionetten van hun echtgenoten.¹⁸

Sinds de jaren tachtig zien historici huisvrouwen uit de jaren vijftig echter niet meer als onderdrukt en is er meer aandacht voor continuïteit dan voor verschil.¹⁹ In de jaren vijftig waren burgerlijke en confessionele vrouwenbewegingen actief die huisvrouwen bewuster maakten van het openbare leven en zaken buiten hun traditionele gezinstak. Deze activiteit wordt door Anneke Ribberink aangedragen als bouwsteen voor de Tweede Feministische Golf.²⁰ De katholieke vrouwenbeweging was een van deze confessionele bewegingen. Maria van Nispen tot Sevenaer-Ruijs was daar actief lid en zat tevens in de bestuursraad van de KRO. Vanuit die positie hield ze zich dikwijls bezig met de invulling van *Moeders Wil is Wet*. Het radioprogramma wordt hierdoor zelf een teken van continuïteit in de vrouwenemancipatie in de jaren vijftig, zestig en zeventig.²¹

VERZUILDE VROUWENPROGRAMMA'S

Sinds 1930 hadden de vier grote omroepen, de Algemene Vereniging Radio Omroep (AVRO), de Katholieke Radio Omroep (KRO), de Nederlandse Christelijke Radio Vereniging (NCRV) en de Vereniging van Arbeiders Radio Amateurs (VARA), ieder ongeveer vijfentwintig procent van de zendtijd op de radio.²² Van de KRO-zendtijd werd vanaf 1946 drie procent gebruikt voor vrouwenprogramma's.²³ Vrouwen vormden een belangrijk publiek omdat zij doorgaans vaker thuis waren dan mannen en dus op bepaalde tijden het grootste deel van het luisterpubliek vormden.²⁴ Het waren meestal ook de vrouwen die huishoudelijke inkopen deden en daarom een belangrijk publiek voor reclame waren. Tegelijkertijd met de vrouwenuitzendingen in Nederland begon in Groot-Brittannië het eerdergenoemde *Woman's Hour* op de BBC. Dat was een platenprogramma voor vrouwen met informatieve rubrieken tussen de muziek door. Het bleek een succesformule en vormde de inspiratie voor *Moeders Wil is Wet*, dat op 1 oktober 1949 voor het eerst werd uitgezonden.²⁵

De KRO was niet de enige omroep die programma's voor vrouwen verzorgde. In 1958 zond de AVRO viermaal per veertien dagen een ochtendprogramma voor vrouwen uit, de NCRV vijfmaal en de VARA eenmaal. *Moeders Wil is Wet* werd wel het vaakst uitgezonden: zevenmaal per veertien dagen. De reden dat de KRO meer aandacht aan de vrouwenuitzendingen kon besteden, was dat deze hiervoor een eigen afdeling had opgezet, terwijl andere omroepen de vrouwenuitzendingen uitbesteedden aan bestaande reportage-afdelingen.²⁶

Een uitzending van *Moeders Wil is Wet* duurde negentig minuten en was aanvankelijk gevuld met aangevraagde muziek en huishoudelijke rubrieken. Het programma was vanaf het begin populair en binnen een jaar moest de gelegenheid voor iedereen om platen aan te vragen worden gestopt, omdat de hoeveelheid aanvragen nauwelijks kon worden verwerkt. Vanaf 1955 koos de redactie een plaatsnaam en mochten moeders uit de betreffende plaats een verzoek indienen. In 1957 werd het programma opnieuw veranderd en kwamen er uitzendingen rondom beroepsgroepen. Vrouwen die zelf of via hun man te maken hadden met het beroep dat centraal stond, mochten de muziek kiezen. Dit bleef de formule tot het einde van het programma in 1974, toen Smelt met pensioen ging.²⁷

'LIEVE LUISTERAARSTERS'

In 1953 concludeerde het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) dat de huisvrouw de belangrijkste luisteraar van de ochtend- en middagprogramma's was.²⁸ Voor vrouwen functioneerden deze programma's als arbeidsbegeleiding in plaats van, zoals bij mannen vaker het geval was, als arbeidsonderbreking. Ondanks het feit dat het programma ook enkele mannelijke luisteraars had, vermeldde een KRO-gids uit 1950 het volgende

over *Moeders Wil is Wet*:

Voorop stellen wij natuurlijk weer, dat er alleen maar platen kunnen worden aangevraagd voor de huisvrouw, of daarmee gelijk te stellen personen. Nog steeds komen er aanvragen binnen voor de 'heer des huizes'. Zij hebben echter geen toegang tot ons domein.²⁹

Uit bovenstaand citaat blijkt niet alleen dat het programma zich exclusief op vrouwen richtte, maar ook dat de KRO een vrouwelijk domein erkende waar het programma deel van uitmaakte. Dit past bij de theorie dat vrouwen een eigen sfeer hadden, die door radio bereikt kon worden. In 1958 schreef Smelt dat ze veel waarde hechtte aan de inbreng van luisteraars. De binding met hen was volgens haar van onschatbare waarde voor de KRO.³⁰ De inbreng van luisteraars bereikte de programmamakers via brieven die door medewerkers werden geselecteerd en geordend. Een aantal van deze zogeheten 'programmakritieken' is bewaard gebleven. Bij de kritieken noteerden de KRO-medewerkers demografische gegevens waaruit blijkt dat het luisterpubliek van Mia Smelt verre van homogeen was. Het meest opvallend is dat de briefschrijvers niet altijd katholieken, maar ook dikwijls protestanten waren. Veel huisvrouwen schreven, maar ook ongehuwde vrouwen van wie sommige werkten. Enkele schrijfsters gaven aan lager opgeleid te zijn, wat ook te zien is aan de spel fouten die in sommige brieven staan.³¹ De heterogeniteit van het publiek was mogelijk een gevolg van de eerdergenoemde opzet die *Moeders Wil is Wet* sinds 1957 had. Beroepen stonden meestal los van de geloofsovertuiging van uitoefenaars. Door een beroepsgroep centraal te stellen, steeg het luisterpubliek wellicht ook uit boven het confessionele kader van de KRO.³²

In 1971 deed de sociologische afdeling van de KRO zelf onderzoek naar het publiek van *Moeders Wil is Wet*. Daaruit bleek dat het programma in 1971 gemiddeld bijna een miljoen luisteraars had. Dit publiek bestond toen voor driekwart uit huisvrouwen. Tachtig procent van het publiek had alleen lager nijverheidsonderwijs genoten en zeven procent had een middelbare opleiding gevolgd. De meeste luisteraars waren tussen de 35 en 49 jaar oud en onder de 25 jaar luisterde haast niemand. Opvallend is dat, om onverklaarbare redenen, de belangstelling voor het programma groter was onder leden van de NCRV dan van de KRO.³³ De onderzoekers pleitten voor behoud van de formule van het programma. Ze vonden dat de focus op beroepen goed paste bij het publiek omdat alle maatschappelijke lagen waren vertegenwoordigd en meewerkten aan de programma's. Op deze manier kon worden ingespeeld op de heterogeniteit van het publiek.³⁴

Smelt erkende in 1971 dat haar publiek sinds de jaren vijftig enorm was veranderd en bleef veranderen. Het programma richtte zich volgens

haar al lang niet meer op een 'gelijk georiënteerde bevolkingsgroep'.³⁵ Ze schreef dat de vorm van het programma had veroorzaakt dat haar programma niet alleen meer in huiskamers, maar ook in werkplaatsen en via de autoradio door mannen beluisterd werd. Dit betekende echter niet dat ze geen huishoudelijke onderwerpen meer behandelde. Smelt schreef dat voor huishoudelijk nieuws nog steeds ruimte was, maar dat daarbij werd gerealiseerd dat de moderne huisvrouw 'wel iets boven het niveau van potten, pannen en luiers' was uitgestegen.³⁶

MOEDERS WIL IS WET ALS SCHAKEL TUSSEN LUISTERPUBLIEK EN SAMENLEVING

De eerste vaste rubriek van *Moeders Wil is Wet* startte in 1949 en heette *Gezinspraatje*. M. Clarenbeek-van Klaveren, schrijfster van katholieke kinderboeken, verzorgde deze rubriek die ging over 'de 1000-en-één dingen waar een vrouw belang in stelt'.³⁷ Afgaande op deze beschrijving lijkt de rubriek vooral te focussen op het leven van de huisvrouw zelf en niet op de maatschappij om haar heen. Desondanks zei Clarenbeek-van Klaveren tijdens een *Gezinspraatje* in 1954 het volgende over de verkiezingen van dat jaar:

Gaat u er heen? En neemt u anderen mee? (...) Mag ik dan even zeggen dat u daarbij op de eerste plaats zou kunnen denken aan de vrouwelijke Minister en aan de zitting hebbende Kamerleden? (...) Het aantal vrouwelijke Kamerleden is nog te klein.³⁸

Hier snijdt het mes aan twee kanten: vrouwelijke kiezers werden opgeroepen om te gaan stemmen en Clarenbeek-van Klaveren pleitte voor meer vrouwen in de Tweede Kamer. Met de rubriek als tussenschakel leerden luisteraars niet alleen meer over de maatschappij, in dit geval over politiek, maar werden ze ook aangespoord om actief aan de maatschappij bij te dragen door te stemmen. Deze combinatie van passief leren en actief bijdragen is ook te zien wanneer Clarenbeek-van Klaveren haar luisteraars in 1955 oproept om vaker de krant te lezen, zodat ze mee konden praten wanneer 'manlief en de grotere jongens ergens over debatteerden'.³⁹

In de jaren zeventig kwamen ook algemenere maatschappelijke thema's aan bod die buiten het kader van de huisvrouw lagen. Dit waren onderwerpen als seksuele moeilijkheden bij gehandicapten, alcoholisme onder de jeugd en homofilie.⁴⁰ De aandacht ging ook uit naar berichten die in het nieuws waren, zoals de opname van Turkse gastarbeiders. Nog steeds werden luisteraars gestimuleerd om stappen buiten hun privésfeer te zetten. Zo kwamen studiemogelijkheden specifiek voor gehuwde

vrouwen ter sprake, evenals een cursus 'vredesopvoeding en politieke bewustwording' of mogelijkheden voor meisjes om au pair te worden.⁴¹

Gedurende latere jaren van het programma vond ook ontzuiling plaats. Ondanks het feit dat *Moeders Wil is Wet* als KRO-programma onderdeel uitmaakte van een zuil, wordt in de overgebleven bronnen haast niets over ontzuiling vermeld. De in het programma behandelde religieuze onderwerpen waren tot en met de jaren zeventig van rooms-katholieke aard. Toch bestond het luisterpubliek van het programma, zoals eerder vermeld, voor een aanzienlijk deel uit protestanten. Uit deze heterogeniteit valt op te maken dat er sprake van ontzuiling was.

Smelt kan als persoon ook worden geduid als culturele tussenschakel. Dit was goed te zien in 1964, toen ze aandacht besteedde aan een bijzonder onderwerp: pensioenen voor ongehuwde vrouwen. Zij werden in de naoorlogse, Nederlandse maatschappij als groep vaak niet benoemd of opgemerkt.⁴² Smelt beargumenteerde dat er rekening met hen moest worden gehouden met betrekking tot belasting, huizenbouw, sociale verzekeringen en het vaststellen van lonen. Dit was aan de kaak gesteld door Nederlandse vrouwenorganisaties en door Smelt opgepikt. Ze was zelf een ongehuwde, werkende vrouw, iets wat haar uitgebreide interesse in het onderwerp verklaarde. Als ongehuwde presentatrice stond ze als schakel tussen haar ongehuwde en gehuwde luisteraars in. In de figuur van Smelt kreeg de groep ongehuwde vrouwen mogelijk een gezicht tegenover alle luisteraars van *Moeders Wil is Wet*.⁴³

MOEDERS WIL IS WET ALS SCHAKEL TUSSEN LUISTERPUBLIEK EN VROUWENEMANCIPATIE

Hoewel sommige, bovengenoemde onderwerpen al te maken hadden met vrouwenemancipatie, gaat deze paragraaf specifiek over emancipatie die plaatsvond in de vrouwelijke privésfeer. Dit betreft voornamelijk huishoudelijke thema's, waaraan het radioprogramma aandacht besteedde met rubrieken over opvoeding, gezondheid en huishoudelijke inkopen. De programmaredactie zag het huishouden niet als belangrijkste onderdeel van het leven van hun luisteraars. Dikwijls spoorde *Moeders Wil is Wet* vrouwen juist aan om vrije tijd te nemen en minder hard te werken. Zo werd in 1957 in het programma gepleit voor het nemen van een half uur vrije tijd per dag. Luisteraars hoorden dat het heersende ideaal van de 'zich-opofferende moeder' op verschillende manieren geïnterpreteerd kon worden en dus het nemen van vrije tijd niet uitsloot. Integendeel, het zou juist goed zijn voor hun gezin.⁴⁴

Vanaf de jaren zestig durfde Smelt ook gevoeliger huishoudelijke onderwerpen aan te snijden. Zo kwamen, onder andere, gehandicapte huisvrouwen en kleding voor moeilijke figuren ter sprake.⁴⁵ Dit waren

zaken waar voor sommigen een taboe op kon rusten en die door het programma bespreekbaar werden gemaakt. Daarnaast leerden luisteraars dat ze misschien niet als enige moeite ervoeren met bijvoorbeeld het kopen van kleding, maar dat andere vrouwen hier ook mee te maken hadden. Vanaf het begin van de Tweede Feministische Golf bereikte informatie over lichamelijke en seksuele taboes de luisteraars van *Moeders Wil is Wet*. Ook omstreden thema's als anticonceptie en abortus werden niet uit de weg gegaan. Wat bijzonder is, is dat er zo weinig spanning ontstond tussen de inhoud van het programma en het confessionele kader van de KRO. Het bespreken van taboes heeft blijkbaar geen verstrekken gevolgen gehad, gezien het programma dergelijke onderwerpen tot het einde toe bleef behandelen. Zo is er in de laatste maanden nog aandacht besteed aan kunstmatige inseminatie, verzakking van de baarmoeder, gezinstherapie en geslachtsziekten.⁴⁶ Een reden voor het aansnijden van dergelijke onderwerpen kan worden gehaald uit het eerdergenoemde publieksonderzoek van de KRO uit 1970:

Het ligt ook in de lijn van de in ontwikkeling komende emancipatie van de vrouw, dat er belangstelling is [voor vrouwenprogramma's]. Door de Dolle Mina actie, de publiciteit rond abortus en sexualiteit, en niet te vergeten door de vele enquêtes, wordt de vrouw duidelijk dat er van haar verwacht wordt, dat ze een mening heeft en zelf moet handelen.⁴⁷

Uit dit citaat blijkt dat de KRO zich ervan bewust was dat ontwikkelingen rondom emancipatie in de Nederlandse maatschappij invloed hadden op het programma en bijbehorend luisterpubliek. Vrouwen zouden behoefte krijgen aan informatie en de KRO wilde deze verstrekken omdat veel huisvrouwen 'de weg naar boeken en tijdschriften nog niet wisten'.⁴⁸

Als ongehuwde, werkende vrouw had Smelt een ander leven dan veel van de vrouwen die naar haar luisterden. Het is opmerkelijk dat zij



Geborduurd kledingstuk dat door een luisteraar is gemaakt voor Mia Smelt ter ere van het derde lustrum van *Moeders Wil is Wet*. UB Nijmegen (verder UBN), Katholiek Documentatie Centrum (verder KDC), Archief Katholieke Radio-Omroep (verder Arch. KRO), inv.nr. KROB-3260, kleding '15 jaar *Moeders Wil is Wet*', vervaardiger onbekend, foto door Paul Koopmans (2017).

onderwerpen als het gezinsleven of het huwelijk aan kon snijden terwijl zij zelf geen autoriteit op die gebieden was. Luisteraars leken hier geen problemen mee te hebben. Ze kon via haar programma zelfs zo dicht bij luisteraars komen, dat deze haar zagen als een vriendin:

Lieve Vriendin, Je kent mij niet, maar onzichtbaar was je een deel van mijn leven. (...) op de twee kamers waar we woonden was jij mijn eerste bezoek en ongemerkt heb je heel wat meegemaakt. (...) als ik zo eens na ga, wat ik allemaal tijdens die uitzendingen gedaan heb. (...) En nu zijn wij volgend jaar 25j getrouwd en zullen we het dan zonder jou moeten doen. Dank voor je lieve stem. Dank voor je opgeruimde toon. Dank voor alle vrolijkheid die je bracht. Dank voor ook ernstige woorden, soms woorden van bezinning. Dank voor alle informatie van al die beroepen, wat krijg je een waardering voor alles, als je erover hoort praten. (...) Dank voor alles. Veel liefs, Roos⁴⁹

Deze brief lijkt representatief te zijn voor de ervaringen van vele luisteraars. De schrijfster benaderde Smelt als een vriendin en bedankte haar niet alleen voor haar programma, maar ook voor haar aanwezigheid. Ze had niet alleen het gevoel dat ze Smelt goed kende, maar ook dat Smelt haar goed kende en ze besloot haar brief, als een goede kennis, alleen met haar voornaam.

MOEDERS WIL IS WET ALS SCHAKEL TUSSEN LUISTERPUBIEK ONDERLING

Moeders Wil is Wet kon luisteraars ook een beeld geven van andere luisteraars. De programmaredactie koos immers onderwerpen waar een groot gedeelte van het publiek in geïnteresseerd zou zijn. Zo leerden luisteraars, en dan met name de meer geïsoleerde huisvrouwen, dat ze niet de enige waren die behoefte hadden aan informatie of tobden met een bepaald probleem.

Ik heb ook wel eens mijn eenzame uren, man altijd van huis, altijd maar alleen met de kinderen, en dan hoor ik in uw programma over beroepen, dat daar ook niet alles rozengeur is en ook meer vrouwen alleen zijn en dan geeft me dat weer een beetje moed.⁵⁰

Uit dit citaat blijkt wederom hoe het programma een culturele tussenschakel was tussen haar individuele luisteraars onderling. Via Smelt en haar programma leerden vrouwen over de omstandigheden van andere vrouwen in de Nederlandse samenleving. Smelt bracht niet alleen de maatschappij dicht bij de vrouw, maar ook vrouwen dicht bij elkaar.

Het programma was niet alleen een schakel tussen vrouwelijke luisteraars, maar tussen alle luisteraars. Dit kwam voornamelijk doordat iedere week een beroep werd uitgelicht. Wanneer hun eigen beroep aan de beurt was, hechtten luisteraars hier grote waarde aan:

Wij vinden het juist zo fijn, dat er bij u en bij de K.R.O. ook aan ons schippers gedacht wordt. (...) Ja er wordt zelfs door mensen van de wal, wel min op ons neer gekeken. Ik hoop dat er nu verandering in gaat komen, nu er eens wat over de radio gesproken zal worden.⁵¹

Doordat hun beroep, of dat van hun echtgenoot, werd behandeld in het programma kregen mensen het gevoel dat ze niet werden vergeten. Het bevestigde hun plek in de maatschappij. Daarnaast werd de informatie over beroepen door velen gezien als een verbreding van hun begrip van de maatschappij en luisteraars schreven dat ze inzicht kregen in beroepen waar ze nog nooit of weinig van gehoord hadden.⁵² In de beginjaren van het programma volgden verschillende programmaformules elkaar snel op totdat in 1957 werd overgegaan op de formule waarin beroepen centraal stonden. De basis van het programma is daarna nooit meer aangepast. De programmamakers gaven hiervoor de volgende reden:

Op deze wijze wordt er een grote hoeveelheid informatie verstrekt, waardoor de belangstelling voor elkaar gewekt wordt en vaak vooroordelen en wanbegrip wordt weggenomen. Uit de response blijkt telkens weer hoe dat door de luisteraars wordt geapprecieerd.⁵³

Dat de formule zorgde voor onderling begrip tussen luisteraars, bleek al uit de programmakritieken. Uit bovenstaand citaat blijkt dat dit ook de insteek was van de programmaredactie. Dankzij brieven van luisteraars waren Smelt en haar collega's op de hoogte van het effect van hun programma. Het feit dat ze de formule tot het eind hebben doorgezet, lijkt aan te tonen dat ze de schakelfunctie tussen luisteraars ook graag wilden vervullen.

CONCLUSIE

In dit artikel staat de vraag centraal naar de manier waarop radioprogramma *Moeders Wil is Wet* vanaf het begin van de lange jaren vijftig tot aan 1974 een brug is geweest tussen de publieke en privésfeer van Nederlandse vrouwen en de consequenties hiervan voor de bestaande beeldvorming over continuïteit en verandering in deze periode. Uit verschillende bronnen uit het KRO-archief, de programmakritieken in het bijzonder, is gebleken dat er verschillende manieren waren waarop *Moeders Wil is Wet* een

tussenschakel kon zijn voor vrouwen en zo hun wereld groter kon maken.

De KRO erkende in 1950 al een vrouwelijk domein en liet *Moeders Wil is Wet* hiervan deel uitmaken. Het publiek bestond altijd grotendeels uit vrouwen, maar werd steeds heterogener naarmate het programma langer op de radio was. De vrouwelijke luisteraars werden door Smelt niet gezien als slavinnen van hun huishouden en echtgenoot, maar Smelt erkende wel dat ze actief aangespoord moesten worden om meer over de maatschappij te leren. Rubrieken over huishoudelijke onderwerpen maakten altijd deel uit van het programma en stelden luisteraars in latere jaren ook op de hoogte van gevoeliger kwesties. Onderwerpen als anticonceptie en abortus werden niet geschuwd. Daarnaast bleek het format met informatie over beroepen een gouden greep. Luisteraars leerden graag over de verschillende beroepen binnen de maatschappij en voelden zich erkend wanneer hun beroep, of dat van hun echtgenoot, werd besproken. Door de nieuwe informatie leerden vrouwen ook over andere huisvrouwen die thuis zaten terwijl hun man werkte. Zo vormden *Moeders Wil is Wet* en Smelt niet alleen een schakel tussen de vrouwen in hun privésfeer en de beroepen in de publieke sfeer, maar ook tussen de verschillende privésferen van vrouwelijke luisteraars. Dit is in overeenstemming met wat Lacey al eerder schreef over vrouwenradio als culturele schakel tussen geïsoleerde huisvrouwen onderling en tussen huisvrouwen en de maatschappij.⁵⁴ Naast haar programma was Smelt ook zelf een culturele tussenschakel. Dit was goed te zien toen ze in de jaren zestig als ongehuwde vrouw de situatie van ongehuwde vrouwen in Nederland aan de kaak stelde.

De Tweede Feministische Golf kwam in de jaren zeventig niet uit het niets en was niet alleen aanwezig bij jonge, progressieve vrouwen. Dit onderzoek toont aan dat er in de jaren vijftig in een programma voor huisvrouwen al sprake was van voorzichtige vormen van feminisme en aansporingen tot emancipatie. Deze conclusie past bij het idee van de lange jaren vijftig van Paul Luykx en Pim Slot en anderen: de vermeende breuk tussen de jaren vijftig en zestig moet herzien worden. Het eerst voorzichtige en later steeds uitgesprokener emancipatoire *Moeders Wil is Wet* was een continue factor in zowel de jaren vijftig, zestig als zeventig.⁵⁵ Ontwikkelingen als ontzuiling en de Tweede Feministische Golf gaven wel meer ruimte om emancipatie explicieter en kritischer aan bod te laten komen, maar mede dankzij *Moeders Wil is Wet* kon het hardop gezegd worden. Zoals Mia Smelt hier zelf over schreef: 'in feite was alleen de titel verouderd'.⁵⁶

Kirsten van Kempen studeert Geschiedenis aan de Radboud Universiteit en begint in september aan een master op het gebied van cultureel erfgoed.

1. Marjet Derks, 'Mia (Moeders wil is wet) Smelt: "Mensen weten te weinig van elkaar"', *De Bazuin* 83:6 (2000) 9; Fernie Maas, 'Smelt, Maria Catharina Johanna (1914-2008)', *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. 13 december 2017. <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/smelt> (geraadpleegd op 26 juli 2017).
2. Maas, 'Smelt, Maria Catharina Johanna'.
3. 'Moeders Wil is Wet', *Beeld en Geluidwiki*. http://www.beeldengeluidwiki.nl/index.php/Moeders_wil_is_wet (geraadpleegd op 17 juli 2017).
4. Derks, 'Mia (Moeders wil is wet) Smelt', 9
5. Hans Righart en Piet de Rooy, 'In Holland staat een huis. Weerzin en vertedering over 'de jaren vijftig' in: Paul Luykx en Pim Slot ed., *Een stille revolutie?; cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997) 16-18.
6. Anneke Ribberink, 'Afscheid van een truttigheidsimago. Vrouwengeschiedenis in de jaren vijftig', *Groniek* 106 (1989) 49-51.
7. Tjitske Akkerman, 'Inleiding; Ontzuiling, gezinspolitiek en feminisme in Nederland' in: Tjitske Akkerman en Siep Stuurman ed., *De zondige Rivièra van het katholicisme: een lokale studie over feminisme en ontzuiling* (Amsterdam, 1985) 14-16.
8. Annelies van Heijst en Marjet Derks, Catharina Halkes, 'Ik verwacht iets groots: Levenswerk van een feministisch theologe, 1920-2011 (Nijmegen 2015) 135-143.
9. Akkerman, 'Inleiding', 5.
10. Michel Vovelle, *Essays over leef- en beeldwereld* (Nijmegen 1985) 126.
11. J.C.H. Blom en E. Lamberts ed., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amsterdam 2014) 420-421.
12. Paul Luykx, 'Erger dan de reformatie? Katholieken in de jaren vijftig' in: Paul Luykx en Pim Slot ed., *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997) 67-88, aldaar 88.
13. Luykx, 'Erger dan de reformatie?', 87-88; Blom en Lamberts, *Geschiedenis*, 433.
14. Blom en Lamberts, *Geschiedenis*, 433-435.
15. Ibidem, 435.
16. Akkerman, 'Inleiding', 11.
17. Ribberink, 'Afscheid van een truttigheidsimago', 41.
18. Anneke Ribberink, *Leidsvrouwen en zaak-waarnemers. Een geschiedenis van de actiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM) 1968-1973* (Hilversum 1998) 132; Het gaat hier voornamelijk om de afdeling van Dolle Mina in Amsterdam. De afdelingen in de regio hadden doorgaans een iets gematigder karakter.
19. Ribberink, 'Afscheid van een truttigheidsimago', 49.
20. Ibidem, 46, 49-51.
21. A. F. Manning, *Zestig jaar KRO; uit de geschiedenis van een omroep* (Baarn 1985), 207; Marjet Derks, Catharina Halkes en Annelies van Heyst ed., 'Roomse dochters': Katholieke vrouwen en hun beweging (Baarn 1992), 38, 43.
22. Blom en Lamberts, *Geschiedenis*, 419.
23. Manning, *Zestig jaar KRO*, 207-208.
24. Kate Lacey, 'Continuities and Change in Women's Radio' in: Andrew Crisell ed., *More than a Music Box. Radio Cultures and Communities in a Multi-Media World* (Oxford 2004) 148.
25. UB Nijmegen (verder UBN), Katholiek Documentatie Centrum (verder KDC), Archief Katholieke Radio-Omroep (verder Arch. KRO), inv.nr. KROB-1102, Overzicht 25 jaar 'Moeders Wil is Wet', 1974.
26. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB 1086, Memo van Mej. M. Smelt, 12 november 1958.
27. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar 'MWIW', 1974.
28. Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Radio en vrije-tijdsbesteding* (Utrecht 1954) 3, 5; N.B.: Alle cijfers uit het rapport gelden voor Nederlanders van achttien jaar of ouder.
29. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar 'MWIW', 1974.
30. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB 1086, Memo M. Smelt, 1958.
31. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675-10.678, programmakritieken radio, 1962-1967; N.B.: De kritieken die bewaard zijn gebleven waren op zichzelf al selecties die door de KRO zijn gemaakt. Het is onduidelijk of dit alle kritieken zijn die binnenkwamen.
32. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar 'MWIW', 1974.
33. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1097, Verslag bespreking publiek van 'Moeders Wil is Wet', 2 augustus 1972.
34. Ibidem.
35. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, Notities bij de nota vrouwenuitzendingen, 12 januari 1971.
36. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, Notities bij nota, 1971.
37. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar 'MWIW', 1974.
38. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1082,

- Radiopraatje mevr. Clarenbeek-van Klaveren, 1954.
39. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1083, Radiopraatje mevr. Clarenbeek-van Klaveren, 1955.
40. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, interviews en aktualiteiten 1969-1970, 1970; UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1099, Onderwerpen 1973-1974, 1974.
41. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, interviews en aktualiteiten 1969-1970, 1970.
42. Derks, Halkes en Van Heyst, *Roomse dochters*, 335.
43. Maas, 'Smelt, Maria Catharina Johanna (1914-2008)'.
44. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1085, *Vrije tijd voor de huisvrouw*, 1957.
45. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, Overzicht interviews en aktualiteiten 1969-1970, 1970.
46. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1099, Overzicht onderwerpen 1973-1974, 1974.
47. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, *Nota vrouwenuitzendingen*, 17 december 1970.
48. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, *Nota*, 1970.
49. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1099, uit schrijven van R. Weidmann Pomelissen, augustus 1974.
50. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.677, uit schrijven van A. Plug-Siertsema, 29 oktober 1963.
51. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van mevr. S. Pikaart-De Kruik, 4 maart 1962.
52. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.678, uit schrijven van mevr. W.v.d.W., 1967.
53. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar 'MWIW', 1974.
54. Lacey, 'Continuities and Change in Women's Radio', 158-159.
55. Righart en De Rooy, 'In Holland staat een huis', 11-18.
56. UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, *Notities bij nota*, 1971.